

BOŽJA NJEŽNOST U SVIM STVORENJIJIMA: TEMELJNA MISAO ENCIKLIKE PAPE FRANJE LAUDATO SÌ

Dirk Ansorge

Filozofsko-teološka visoka škola
Sankt Georgen, Frankfurt, Njemačka
ansorge@sankt-georgen.de

UDK: 271:502.1|272.732.2Franciscus, papa
Pregledni znanstveni rad
Rad zaprimljen 12/2018

Sažetak

Enciklika pape Franje Laudato si, objavljena 2015. godine, orijentir je suvremenoga doktrinarnog učenja o stvaranju. U radu se sažimlju osnovni pojmovi teksta u sedam koraka. Polazište je pregled hitnih izazova koji kršćanska teologija o stvaranju lica doživljava u osvit 21. stoljeća. U tom kontekstu, drugi korak opisuje teološki i pastoralni cilj enciklike. Stoga sljedeći korak razjašnjava odnos između suvremenih “znakova vremena” i doktrinarnog učenja u enciklici. Četvrti korak opisuje Papin koncept sveobuhvatnog pristupa izazovima u gospodarstvu, politici i okolišu. U tom smislu, peti korak skicira Papinu kritiku tzv. „tehnokratske paradigme“. Dok šesti korak opisuje njegovu koncepciju temeljne veze i univerzalne solidarnosti svih stvorenja, posljednji korak razotkriva pojam Božje “nježnosti”, koja je ključna za Papino teološko rasuđivanje o stvaranju i njegovoj duhovnosti.

Ključne riječi: papa Franjo, enciklika Laudato si, teologija stvaranja, ekologija, ekonomija, siromaštvo

UVOD

Bez sumnje, enciklika *Laudato si* jedna je od najznačajnijih izjava crkvenog učiteljstva u moderno doba.¹ Prvi put Papa je posvetio jedan dokument složenim odnosima između siromaštva i uništenja okoliša i njihova značenja za budućnost čovječanstva. Na temelju biblijski nadahnute duhovnosti stvaranja Franjo ukazuje na načine na koje čovječanstvo može učinkovito odgovoriti na složene izazove s kojima se suočava na pragu 21. stoljeća. Evo nekoliko zapažanja i komentara.

¹ Papa Franjo, *Laudato si. Enciklika o brizi za zajednički dom*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2015.

1. TEOLOGIJA STVARANJA NA POČETKU 21. STOLJEĆA

Tisućljećima se okoliš smatrao trajno predodređenim ljudima. Priroda je bila životni prostor ljudskih bića: biljke i životinje služile su im za prehranu, rude iz tla su im davale mogućnost da izrade oruđe i oružje. Sve je to doduše uključivalo trud i napor; nevrjeme, suše ili poplave ugrožavale su urod i stoku. Ipak, moglo se sve u svemu uvelike osloniti na smjene godišnjih doba, redoslijed sjetve i žetve – koji bi samo ljudi sami poremetili uništavajući temelje svoje egzistencije ratnim razaranja.

Ovakvo se poimanje prirode, koja okružuje ljude i čiji su oni sastavni dio, početkom 21. stoljeća iz temelja promijenilo na svjetskoj razini. Oskudica prirodnih izvora, razmjeri zagađenosti okoliša i globalne klimatske promjene postale su nesagledive. Političke, društvene i ekonomske posljedice ovih promjena su mnogostruke; od oružanih sukoba u borbi za izvore vode i sirovine, preko klimatskih katastrofa, sve do migracijskih kretanja svjetskih razmjera. Migracije dovode do promjena u dotičnim društvima, kako u zemljama porijekla tako i u zemljama odredišta.

Kršćanska teologija stvaranja, koja ne želi nesmotreno proći pored „znakova vremena“ (usp. GS 4) – da se izrazim u duhu Drugoga vatikanskog koncila – ne može ignorirati ovakav razvoj događaja. Zapravo su u proteklim desetljećima brojni teolozi i teologinje svih vjeroispovijesti i Crkava, biskupi i biskupske konferencije opetovano ukazivali na nove izazove i podsjećali na potrebu pronalazanja dugoročnih rješenja.

Uzimajući u obzir navedeno, enciklika *Laudato si*, koju je papa Franjo objavio 24. svibnja 2015., u trećoj godini svog pontifikata, od posebnog je značenja. Ova enciklika proširuje dosadašnje crkvene objave vezane uz društvenu problematiku za jednu dimenziju ljudske odgovornosti prema svijetu koji mu je povjeren. Franjo u svojoj enciklici postavlja pitanje kako definirati odnos ljudi prema prirodi koja ih okružuje, pruža im sigurnost i istodobno prijeti, u situaciji u kojoj je ljudsko djelovanje već odavno dovelo do njezinih promjena.

Zaista i jest tako da na cijelom svijetu gotovo i nema „netaknute prirode“. Primjerice, posljedice zagađenja okoliša nisu samo regionalne, one se mogu osjetiti diljem svijeta. Čak i ona prostrana Zemljina područja koja nisu iskorištena u poljoprivredne svrhe, snose posljedice globalnih klimatskih promjena; uzmimo samo za primjer pojačano širenje stepe na širokim područjima Azije i Afrike, otapanje ledenjaka u višim planinskim predjelima ili postupan porast razine mora s katastrofalnim posljedicama za obalna područja i njihove stanovnike.

S obzirom na ovakav razvoj situacije postavlja se neizbježno pitanje: kakvo bi to bilo *poimanje* svijeta, koje je u skladu s kršćanskim vjerovanjem o stvaranju, ali i kakav je to primjeren *odnos* ljudi prema jednom svijetu koji već oduvijek nosi tragove posljedica ljudskog djelovanja?

I dalje doduše vrijedi da iz perspektive kršćanskog vjerovanja *na* svijetu ne može postojati nešto, niti univerzum *kao cjelina* bez kreativnog božanskog djelovanja. Bez božanskog djelovanja ništa ne bi moglo, pa ni na trenutak, opstati. Ipak, ljudi su na početku trećeg tisućljeća konfrontirani s jednom stvarnošću, koju su oduvijek sami mijenjali i njome manipulirali. To se naposljetku odnosi i na intervencije genetske tehnologije u biosferi našeg planeta. Takve se intervencije primjenjuju čak i na ljude: u međuvremenu genetskim tehnologijama nije cilj samo povećanje prinosa od žetve nego - pod nazivom „human enhancement“ - i poboljšanje ljudske učinkovitosti na biološkoj i mentalnoj razini.²

Iz ovog razloga suvremena teologija stvaranja mora, više nego ikada prije, uključiti i područje *etike*. Podrazumijeva se da se etika u svakom pojedinom slučaju mora orijentirati prema onom „danom“. U isto vrijeme mora uzeti u obzir da sve ono što je dano ljudi nikada ne razdvajaju od kategorija njihova poimanja. Ove su kategorije opet, što nitko danas ozbiljno ne dovodi u pitanje, kulturološki različite te se mijenjaju kroz povijest.

Kada dakle u svojoj enciklici *Laudato si* razmatra kako bi se ljudi trebali odnositi prema drugim ljudima i prirodi da bi svi – a posebno nadolazeće generacije – mogli dobro živjeti, papa Franjo pritom polazi od teologije stvaranja, koja uzima u obzir činjenicu da ljudi „prirodu“ nikada ne poimaju i da se prema njoj nikada ne odnose bez pretpostavki.³ Ako je to uistinu tako, onda se mijenja i kršćanski diskurs o „stvaranju“, a time i *teologija* stvaranja. *Laudato si* daje smjernice vezano za ovu problematiku.

² Usp. Christopher Coenen - Stefan Gammel - Reinhard Heil - Andreas Woyke, *Die Debatte über ‚Human Enhancement‘. Historische, philosophische und ethische Aspekte der technologischen Verbesserung des Menschen*, Transcript-Verlag, Bielefeld, 2010; Dierk Spreen - Bernd Flessner - Herbert M. Hurka - Johannes Rüste, *Kritik des Transhumanismus. Über eine Ideologie der Optimierungsgesellschaft*, Transcript-Verlag, Bielefeld, 2018.

³ U tom bi pogledu bio velik nesporazum kad bi se pojam „prirodnog prava“ shvatio u smislu da se normativni zaključci ljudskog djelovanja mogu dobiti objektivnim promatranjem „danog“ koliko je to moguće. R. Spaemann piše kako se „danas prirodni zakon više ne može shvatiti kao katalog normi, neka vrsta metakonstitucije. To je više način razmišljanja, a to je način razmišljanja koji kritički ispituje legitimacije pravnih radnji“. Robert Spaemann, *Zur Aktualität des Naturrechts*, u: Isti, *Philosophische Essays*, Reclam-Verlag, Stuttgart, 1983., 78.

2. CILJEVI ENCIKLIKE *LAUDATO SÌ*

Već se u samom naslovu enciklike naslućuje temeljni stav koji Franjo svojom poslanicom promiče: stav pun poštovanja prema stvorenjima i stav zahvalnosti prema Stvoritelju. Oboje je primjereno izraženo himničkim veličanjem Stvoritelja i molitvom zahvale. Tako i nije slučajno da *Laudato sì* završava dvjema molitvama (LS 246): „Molitva za Zemlju“, na koju Franjo poziva sve ljude koji vjeruju u Boga kao stvoritelja svijeta, te „Kršćanska molitva u zajedništvu sa stvorenim“, koja svijet kao cjelinu uvodi u tajnu Trojstva.

Pojam “dom” u podnaslovu enciklike (“O brizi za zajednički dom”) aludira na grčku riječ za “dom” (*oikos*) – a time i na stručni znanstveni pojam “ekologija”. Ovaj pojam znači doslovno “učenje o domaćinstvu”, a u prenesenom se značenju može protumačiti kao znanost o uzajamnim vezama između oživljene prirode i njezina okoliša.⁴

Laudato sì pritom je sve drugo, samo ne jedna “enciklika o okolišu”. Ona, štoviše, stavlja ekološke krize, koje su na početku 21. stoljeća postale nesagledive, u kontekste suvremene *svijesti o vremenu* i trenutnog *svjetskog ekonomskog poretka*. Na taj način enciklika obuhvaća višeslojne uzajamne odnose triju područja: ekonomije, siromaštva i ekologije. Povezivanje tih područja u načelu i nije novost. Tako je primjerice i tzv. “Koncilijarni proces za mir, pravdu i očuvanje stvorenoga” u povodu Plenarne konferencije Ekumenskog vijeća crkava u Vancouveru (1983.) razmatrao političke, društvene i ekološke dimenzije svjetskih kriza. Od tada se u mnogim crkvenim ispravama ukazivalo na nerijetko pogubne odnose između ekonomije, siromaštva i ekologije. Papa Franjo u *Laudato sì* citira brojna stajališta regionalnih ili kontinentalnih biskupskih konferencija, koje su prethodnih godina ukazivale na problematiku trenutnog razvoja događaja.

Svjestan *globalnih* dimenzija aktualnih kriza Franjo svoju encikliku nije uputio isključivo katolicima i katolikinjama; štoviše, on se obraća “svim ljudima [...], koji žive na ovom planetu”; Papa želi “sa svima na poseban način porazgovarati o našem zajedničkom domu” (LS 3). Jer, kaže Franjo, “hitan poziv da zaštitimo naš dom uključuje i brigu o tome da se cijelo čovječanstvo kao obitelj ujedini u potrazi za održivim i cjelovitim razvojem” (LS 13). Zbog toga je enciklika otvorena za “dijalog sa svima [...], kako bismo tražili zajed-

⁴ Znanstveni pojam „ekologija“ datira iz 19. stoljeća i pripisuje se zoologu Ernstu Haeckelu, *Generelle Morphologie der Organismen*, Reimer-Verlag, Berlin, 1866., Bd. 2, 286.

ničke putove oslobođenja” (LS 64). Papa želi pokrenuti i produbiti dijalog o praktičnom uključivanju pogleda na svijet, koji obilježava zahvalnost i odgovornost.⁵

S *kršćanskoga* gledišta svijet je “stvoren” i darovan od Boga.⁶ S druge strane, poimanje svijeta kao Božjeg dara nije za kršćane tek neutralna konstatacija; štoviše, ono je razlog i povod da se prema ovom poklonu *odnosimo* na primjeren način. Franjo s pouzdanjem iznosi svoje mišljenje kako “vjerska uvjerenja kršćane, a dijelom i druge vjernike, potiču na brigu o prirodi i skrb o najslabijoj braći i sestrama” (LS 64). Duhovnost stvaranja, koja proizlazi iz zahvalnog poimanja svijeta kao “dara”, može postati temeljem odlučnog zauzimanja za dobrobit prirode i ljudi. I “zbog toga je za čovječanstvo i za svijet korisno da mi vjernici bolje shvatimo naše dužnosti vezane uz ekologiju, a koje proizlaze iz naših uvjerenja” (LS 64), kaže Papa.

Uistinu, što se tiče odgovarajućeg pristupa predstojećim složenim izazovima, ni teologija ni kršćanski nauk nemaju saznanja koja nadilaze spoznaje sekularne znanosti. Štoviše, svi su kršćani ovisni o *stručnom znanju* koje može odgovoriti na dotične izazove. I iz tog je razloga neophodno uspostaviti dijalog između teologije i Crkve, s jedne strane, i znanosti i politike, s druge.

Teologija stvaranja i crkvena praksa nalaze se na ovaj način u složenom odnosu usklađivanja. One se s jedne strane temelje na normativnim osnovama kršćanske vjere, a s druge strane moraju uzeti u obzir spoznaje neteoloških znanosti.⁷ Te spoznaje za djelovanje Crkve nisu beznačajne; one su čak neophodne ako čovječanstvo želi, prema nalogu Biblije, “upravljati” stvorenim (Post 1,28)⁸ na primjeren način.

⁵ Usp. Marianne Heimbach-Steins - Sabine Schlacke (prir.), *Die Enzyklika Laudato Si. Ein interdisziplinärer Nachhaltigkeitsansatz?*, Nomos-Verlag, Wiesbaden, 2019.

⁶ Usp. Ursula Nothelle-Wildfeuer, Grundelemente einer Schöpfungskonzeption im Ausgang von der Enzyklika Laudato Si, u: Klaus Krämer - Klaus Vellguth (prir.), *Schöpfung. Miteinander leben im gemeinsamen Haus*, Herder-Verlag, Freiburg i. Br. u. a., 2017., 148-168, posebno str. 149 i sl. O dijalogu s nekršćanima o tome kako riješiti složene izazove usp. Klaus Vellguth, Und immer noch müssen Apfelbäumchen gepflanzt werden, u: Klaus Krämer - Klaus Vellguth (prir.), *Schöpfung. Miteinander leben im gemeinsamen Haus*, 280-302, posebno str. 289 i sl.

⁷ Ta nužnost karakterizira teološku etiku u načelu, ali treba je tumačiti u svjetlu enciklike *Laudato si*, jer Franjo izričito ne želi prikazati apstraktnu metafizičku doktrinu stvaranja u svojoj enciklici. “Normativni temelji” vjere uključuju biblijsku objavu i učiteljsku Predaju. Njihove odredbe - na primjer u području bioetike - mogu se također kritički uključiti u dijalog sa znanostima i politikom.

⁸ Za ispravno razumijevanje hebrejskog teksta vidi: Hans-Winfried Jüngling, „Macht euch die Erde untertan“ (Gen 1,28). Der geschaffene Mensch und die Schöpfung, u: Philipp Schmitz (prir.), *Macht euch die Erde untertan? Schöpfungsglaube und*

3. ALARMIRAJUĆI “ZNAKOVI VREMENA”

Franjo je svjesno objavio *Laudato si* upravo nekoliko mjeseci prije početka 21. Svjetske konferencije Ujedinjenih naroda o klimatskim promjenama, koja je održana u jesen 2015. u Parizu.⁹ Sudionici konferencije su, nakon žilavog natezanja, uistinu postigli sporazum koji je uključivao planove vezane za zaštitu klime i koje je svaka od država članica UN-ove okvirne konferencije o klimi dužna ispuniti.¹⁰ Pariški sporazum dalekosežniji je nastavak Protokola iz Kyota potpisanog 1997., u kojem su se prvi put na svjetskoj razini utvrdili obvezujući ciljevi smanjenja emisije stakleničkih plinova. Ti se plinovi smatraju jednim od glavnih uzroka globalnog zatopljenja i njegovih posljedica.

Franjo inzistira na promjenama u ponašanju – u ponašanju vlada, ali i pojedinaca. Njegovi su prijedlozi katkad iznenadujuće konkretni, primjerice kada problematizira korištenje klima uređaja (usp. LS 55). Pa ipak se iz tih praktično-pastoralnih smjernica enciklike nikako ne smije zaključiti da se ovdje radi o nižoj razini ispunjavanja njezine znanstvene obveze. Štoviše, enciklikom *Laudato si* Franjo odlučno potvrđuje temeljnu odluku Drugoga vatikanskog sabora o užoj međusobnoj suradnji pastorala i dogmatike.¹¹

U svojoj poruci u povodu 100. obljetnice Teološkog fakulteta u Buenos Airesu, papa Franjo u rujnu 2015. – vremenski dakle između objave enciklike *Laudato si* i Svjetske konferencije o klimatskim

Umweltkrise, Echter-Verlag, Würzburg, 1981., 9-38; Norbert Lohfink, *Macht euch die Erde untertan?*, u: Isti, *Studien zum Pentateuch* (Stuttgarter Biblische Aufsatzbände 4), Verlag Katholisches Bibelwerk, Stuttgart, 1988., 11-28.

⁹ Usp. Franz-Josef Wodopia, *Die Bedeutung der Enzyklika Laudato Si für die Klimaverhandlungen in Paris. Kritische Würdigung mit Blick auf klimawissenschaftliche und verteilungspolitische Positionen*, *Amosinternational*, 9 (2015.), 4, 18-25; Andreas Lienkamp, *Die Sorge für unser gemeinsames Haus! Herausforderungen der bahnbrechenden Enzyklika Laudato Si von Papst Franziskus*, Katholische Privatuniversität Linz, Linz, 2016.

¹⁰ U Parizu je donesena odluka o Okvirnoj konvenciji UN-a o klimatskim promjenama o ograničavanju globalnog zatopljenja na manje od 2 stupnja Celzijevih u srednjoročnom razdoblju. Globalne emisije stakleničkih plinova će se smanjiti na nulu u drugoj polovici 21. stoljeća. Osim toga, dogovorene su bespovratna sredstva za zemlje u razvoju kako bi se nadoknadili gospodarski nedostatci. Svi dokumenti dostupni su na internetu.

¹¹ O tome sam po sebi govori naslov konstitucije *Gaudium et spes*: „Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu ima dva dijela, no ipak tvori jedinstvenu cjelinu. Konstitucija se naziva ‘pastoralnom’ stoga što na temelju doktrinarnih načela kani iznijeti stav Crkve prema današnjem svijetu i ljudima. Stoga nije ni prvi dio bez pastoralne nakane, ni drugi bez doktrinarnosti.“ Obrazloženje uz naslov *Gaudium et spes*.

promjenama u Parizu - zaključuje: “[...] Jedan od najvažnijih dopri- nosa Drugoga vatikanskog sabora bilo je nastojanje da se premo- sti jaz između teologije i pastorala, između vjere i života. Usuđujem se reći da je ovo u određenoj mjeri revolucioniralo temeljne smjer- nice teologije – djelovanje i razmišljanje proizišlo iz vjere - [...] Ovaj susret nauka i pastorala nije opcija; on je temeljan za teologiju koja želi biti crkvena.”¹²

Ovdje nagoviještena perspektiva jednog uzajamnog nadopunja- vanja teologije i pastorala određuje izjave vezane za teologiju stva- ranja u enciklici *Laudato si*, kao i etičke smjernice koje Papa iz tog suodnosa izvodi. Franjo prihvaća da se njegovi, dijelom poprilično konkretni, prijedlozi ne mogu striktno izvesti iz dogmatskih načela ili općih moralnih normi. Oni imaju više usmjeravajući karakter i mogu se, ovisno o dotičnim potrebama, na odgovarajući način izmi- jeniti i prilagoditi.

4. “EKOLOGIJA CJELOVITOSTI”

Franjo u enciklici predlaže održive “smjernice ekološke duhov- nosti” (LS 216). Papa je svjestan kako sama *spoznaja* da su svijet i ljudi u velikoj mjeri ugroženi ne vodi nužno do odgovarajućeg *djelo- vanja*. Zbog toga je potrebna jedna temeljita promjena unutarnjeg stava, jedno – kako je to papa Ivan Pavao II. već u siječnju 2001. formulirao - “ekološko obraćenje”.¹³

Franjo pred kraj enciklike *Laudato si* navodi temeljne smjernice jedne ekološki motivirane *mistike stvaranja*. Te se smjernice čine hit- no potrebnima, uzimajući u obzir da su kršćani u prošlosti ne tako rijetko razdvajali vjeru i život, Boga i svijet, duhovnost i tjelesnost. Suprotno tome, Franjo zagovara jednu “cjelovitu” ekologiju. Time misli na ekologiju koja istovremeno obuhvaća Boga, svijet i ljude te pritom ne izostavlja ni jedno područje stvarnosti.

Pojam “cjelovitosti” ključni je pojam za razumijevanje enciklike *Laudato si*. U njezinom tekstu više se puta susrećemo s tim pojmom, i to u jako različitim kontekstima. Tako se primjerice govori o “cje- lovitom razvoju”. On obuhvaća različite dimenzije, kao što je “briga

¹² http://w2.vatican.va/content/francesco/de/messages/pont-messages/2015/documents/papa-francesco_20150903_videomessaggio-teologia-buenos-aires.html (17. 10. 2018).

¹³ Ivan Pavao II., *Kateheza od 17. siječnja 2001.*, na: https://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/en/audiences/2001/documents/hf_jp-ii_aud_20010117.html; (17. 10. 2018).

o prirodi, pravednost prema siromašnima, zauzimanje za društvo i unutarnji mir” (LS 10). Papa kaže da se trenutne krize mogu prebroditi samo ako se uključe sve te dimenzije. Jer, “dvije krize, jedna okoliša, druga društva, ne postoje jedna pored druge – one su jedna jedina i složena društveno-ekološka kriza. Njezino rješavanje zahtijeva cjelovit pristup kako bi se suzbilo siromaštvo, isključenima vratilo njihovo dostojanstvo i istodobno skrbilo o prirodi” (LS 139).

Cjeloviti razvoj koji Papa zagovara, uvjetuje jedan *cjeloviti pristup stvarnosti*, a jedino, tvrdi on, ekološka *duhovnost* može trajno potaknuti na ekološko zauzimanje.

5. OSLOBOĐENJE OD “TEHNOKRATSKE PARADIGME”

Da bi se suočilo sa složenim izazovima, potreban je pristup koji obuhvaća sve dimenzije čovječanstva i prirode, te stav ljudi koji nadilazi ideal pukog uspostavljanja kontrole nad prirodom. Odgovorno se ljudsko djelovanje mora poslužiti kategorijama različitim od, primjerice, onih koje vrijede u matematici ili biologiji (usp. LS 11).

Franjo to obrazlaže time da su norme i zakoni koji vrijede za ove znanosti oslobođene etičkih implikacija. Ako bi spoznaje prirodnih znanosti trebale u znatnoj mjeri postati smjericama ljudskog djelovanja, potrebno je provesti njihovu moralnu procjenu. Samo znanje ili sama sposobnost da nešto napravimo nisu još uvijek mjerila za moralno zastupanje nekog određenog postupka.

Vjera koja se temelji na tom uvjerenju, kao općenito i svaka vrsta duhovnosti koja svijet ne stavlja na posljednje mjesto, nego ga smatra “danim” od strane nekog nedokučivog izvora, bila bi u stanju prebroditi vladajuću “tehnokratsku paradigmu”. Jer, “ekološka se kultura ne može reducirati na samo jedan niz brzih, djelomičnih odgovora na probleme koji nastaju zbog šteta nanesenih okolišu, iscrpljivanja prirodnih bogatstava i onečišćenja. Mora se razviti jedno drugačije viđenje, razmišljanje, politika, odgojni program, životni stil i duhovnost koji će zajedno pružiti otpor širenju tehnokratske paradigme” (LS 111).

Nigdje u enciklici *Laudato si* nije definiran pojam “tehnokracije”. Ipak, pojedine primjedbe daju naslutiti što Papa pod time misli – primjerice kada kaže da tehnokratska svijest “drugim živim bićima ne pripisuje vlastitu vrijednost” (LS 118), nego ih naprotiv iskorištava za vlastite interese. “Tehnokratska paradigma” trenutno teži k tome da “ovlada gospodarstvom i [...] politikom” (LS 109) – potičući utopiju da se svi društveni i ekološki problemi mogu riješiti pomo-

ću tehnike. Ali, otkud potječu *etička* mjerila po kojima se ravna primjena znanstvenih spoznaja i tehničkih mogućnosti?

Prema Franji, vjera u transcendentnog Boga može stati na kraj toj ljudskoj bahatosti koja smatra da se svi problemi ovog svijeta mogu riješiti pomoću znanosti i tehnike. Takva vrsta bahatosti prečesto vodi do izrabljivanja stvorenoga i generaliziranja unutarsvjetskih ciljeva. Jer, bez vjere u Boga, ljudi dolaze u iskušenje da se poklone "drugim svjetskim gospodarima", da sami sebe postave na mjesto Boga i zlouporabe svijet čiji je On stvoritelj. Ako se Boga ne poštuje kao gospodara Zemlje, "ljudi će uvijek težiti tome da stvarnosti nametnu svoje vlastite zakone i interese" (LS 75). Međutim, vjera ne raspolaže jednim dubljim uvidom u zakonitosti prirode i društva. Ona prije svega postavlja temelje za određeni način poimanja i vrednovanja prirode. Upravo se time otvara mogućnost i javlja potreba za kritikom "tehnokratske paradigme".

Papa istodobno ukazuje na *poteškoće* jednostavnog odbacivanja tehnokratske paradigme i njezine zamjene nekom drugom kulturološkom alternativom. "Tehnokratska je paradigma danas naime postala toliko dominantna, da je jako teško odreći se njezinih dostignuća, a još teže je koristiti ju tako da njetina logika ne ovlada nama" (LS 108). Alternativne životne stilove, kaže Papa, mnogi doživljavaju gotovo kao "antikulturološke" (LS 108). Ali upravo su oni neumitni kako bi se zajamčilo preživljavanje čovječanstva i dobrobit budućih generacija.

Franjo nedvosmisleno odbacuje sumnju da se kod njegova zahtjeva za promjenom ponašanja radi o "iracionalnom romantizmu" (LS 11). Papi nipošto nije u cilju nerealni eko-romantizam, koji prečesto i ne daje nikakve rezultate (usp. LS 78). "Nitko ne traži da se vratimo u vrijeme spiljskog čovjeka, ali je neminovno to da se moramo vratiti korak unatrag" (LS 114). Dinamika tehnološkog napretka se, smatra Franjo, prije svega mora mjeriti po tome potiče li siromaštvo, diskriminaciju i isključivanje ili je u stanju smanjiti te pojave.

6. UNIVERZALNA POVEZANOST SVIH STVARI

Iskorištavanje prirode u svrhu postizanja kratkoročne ekonomske koristi ne poštuje raznolikost i ljepotu stvari; ono naposljetku ne znači ništa više doli osiromašivanje ljudskih mogućnosti. Iz tog razloga Franjo zahtijeva da se iznova naučimo *diviti* raznolikosti i bogatstvu naše stvarnosti. To divljenje će ponovo probuditi osjećaj odgovornosti za sve stvoreno. Jer, za sve ono čemu se divim, što s ljubavlju promatram, osjećam i izravnu odgovornost.

Franjo pojašnjava naš izbor: "Ako u našem odnosu sa svijetom više ne govorimo jezikom bratstva i ljepote, naše će ponašanje biti ponašanje vladara, potrošača i pukog izrabljivača prirodnih bogatstava, koji nije sposoban postaviti granice svojim neposrednim interesima. Ako, međutim, osjećamo duboku povezanost sa svime što postoji, umjerenost i briga javit će se sami od sebe" (LS 11).

Duboka povezanost svih stvorenja teološki je već utemeljena, i to kroz vjeru u jednog Boga, "stvoritelja neba i zemlje". Iz tog vjerovanja proizlazi naime da "su sva stvorenja univerzuma povezana nevidljivim vezama budući da smo svi stvoreni od istog Oca, te da svi zajedno sačinjavamo jednu vrstu univerzalne obitelji" (LS 89).¹⁴

To Franjino gledište podrazumijeva jednu univerzalnu mrežu veza, povezanost koja obuhvaća sveukupnu stvarnost: "Ne može se ostvariti veza s okolišem koja bi bila izolirana od veza s drugim ljudima i Bogom. To bi izgledalo kao romantični individualizam prerušen u ekološku ljepotu i zatvoren u zagušljivu samodostatnost" (LS 119). Ljudski život nije moguć u nedjeljivoj izolaciji, nego samo u ostvarivanju veza: veza s ljudima, okolišem, Bogom.

Metafizičkoj ovisnosti svega stvorenoga o Bogu stvaratelju odgovara ontološka međuovisnost svega stvorenoga. Papa kaže da je dobrobit svakog pojedinog stvorenja povezana sa svim drugim stvorenjima: zato što su "sva stvorenja međusobno povezana", svi su "ovisni jedan o drugome" (LS 42). U svjetlu vjere, to nije tek puka konstatacija, u tom je sadržan etički imperativ: voljenje jednog, a izrabljivanje drugog nije opcija za kršćane.

Franjino uočavanje "veze ispunjene odgovornom uzajamnošću" između ljudi i prirode (LS 67) ne oslobađa ljude njihove posebne *odgovornosti*. Naime, činjenica da su ljudi dio prirode, nikako ne znači da oni gube svoj poseban položaj u *odnosu s prirodom*. Štoviše, da su ljudi stvoreni na sliku Božju, očituje se prije svega u tome da oni svojim razumom i slobodom izbora mogu djelovati na dobrobit ne-ljudske prirode.

Iz tog proizlazi jedinstvena odgovornost čovjeka za prirodu, odgovornost koje se on, naravno, uvijek može i osloboditi: "Ljudska

¹⁴ U svjetlu kršćanske vjere univerzalna povezanost svega može biti povezana s otajstvom božanskog Trojstva. "Božanske osobe su subzistentni odnosi, a svijet, stvoren prema božanskom uzoru splet je odnosa" (LS 240). Tako Franjo podsjeća na Bonaventuru, koji je u svim stvorenjima prepoznao „tragove Trojstva“ (*vestigia trinitatis*). Opširnije o tome vidi: Ulrich Winkler, *Vom Wert der Welt. Das Verständnis der Dinge in der Bibel und bei Bonaventura. Ein Beitrag zu einer ökologischen Schöpfungstheologie* (Salzburger Theologische Studien 5), Tyrolia-Verlag, Innsbruck, 1997.

sloboda može na mudar način pridonijeti pozitivnom razvoju, ali može prouzročiti i nova zla, nove patnje i ozbiljno nazadovanje. To povijest čovječanstva čini uzbudljivom i dramatičnom, omogućujući joj da se razvije u duhu slobode, rasta, spasenja i ljubavi, ili da krene putem propasti i međusobnog uništavanja“ (LS 79).

Stvarnost grijeha, koja u ovoj povijesnoj drami spasenja sazrijeva, oslabljuje svako ljudsko precjenjivanje, svaku bahatost i svaki “mit o bezgraničnom materijalnom napretku” (usp. LS 78). Papa ovdje sigurno ne misli samo na povijesni materijalizam jednog Karla Marxa nego i na različita obećanja spasenja od strane liberalnih ekonomista i društvenih teoretičara.

7. O BOŽJOJ NJEŽNOSTI, VLASTITOJ VRIJEDNOSTI I LJUDSKOJ EMPATIJI

Ljudima je načelno *uskraćeno* raspolaganje stvarima, koje su, prema gore navedenom poimanju, rezultat božanskog stvaralačkog djelovanja. To nikako ne znači da se ljudi ne smiju služiti stvorenim dobrima kako bi podmirili svoje životne potrebe ili svoj život učinili ugodnijim. Međutim, bilo da se koriste kao građevinski materijal, hrana ili “živežne namirnice”, biljkama, životinjama i općenito svim stvorenim bićima pridaje se *vlastita vrijednost*, koja ih oslobađa svake ljudske proračunatosti.

U pogledu na ljudska bića Immanuel Kant govori o neotuđivom “dostojanstvu”, koje svakog pojedinca štiti od toga da postane sredstvom za postizanje bilo kakvog cilja. Analogno tome, spomenuto “dostojanstvo” svojstveno je svakom stvorenom biću. Ono je razlog za odnos pun poštovanja i empatiju prema svakom stvorenju.¹⁵ Empatičnim postupanjem cijenimo “vlastitu vrijednost” stvari i smatramo ih bićima, koja su u konačnici oslobođena svakog ekonomskog ili drugog izrabljivanja (usp. LS 69).¹⁶

¹⁵ U općem shvaćanju „empatija“ znači ljudski stav koji objekt percepcije ili djelovanja - bile to životinje, biljke ili ljudska bića, čak i neživa priroda – promatra ne samo pod vidom vlastite koristi nego ih poštuje jer imaju „vrijednost u sebi“.

¹⁶ U praksi se u pojedinačnim slučajevima može raspravljati o tome gdje postoji intrinzična vrijednost bića i koji prioriteti mogu biti postavljeni. Kako se legitimna želja siromašnijih zemalja za industrijskim razvojem odnosi na potrebu minimiziranja utjecaja na okoliš? Što je s visokim troškovima ekonomskog razvoja u industrijaliziranim zemljama u odnosu na njihovu sposobnost da financijski i ekonomski podupru siromašnije zemlje?

S gledišta kršćanskog vjerovanja, vlastita vrijednost stvorenja temelji se na uvjerenju da u je svemu konačnom prisutan trojni Bog koji mu omogućuje postojanje. Iz tog razloga Franjo, zajedno s grčko-pravoslavnim patrijarhom Bartolomejem, gleda svijet kao “sakrament zajedništva”.¹⁷ Kako u sakramentu priroda i milost, vidljivo i nevidljivo postaju jedno, tako se, prema Franji, u svjetlu vjere božansko i ljudsko susreću posvuda u univerzumu – čak i u “najsitnijem zrnju prašine” (usp. LS 9). Svako pojedino stvorenje, svaki kamen, svaka životinja, svaka osoba samo svojim postojanjem veliča svog božanskog stvoritelja; sklad njihove raznolikosti rezultira kozmičkom harmonijom (usp. LS 33-34; LS 86).

U ljepotu prirode ubrajaju se i ljudska tjelesnost, seksualnost, kao i međusobni odnosi ispunjeni ljubavlju. Sve to se, kao stvorena stvarnost, *razlikuje* od Boga, ali nije od njega *odvojeno*. Jer se u Kristu, kaže Papa, Bog “nepovratno povezao s našim svijetom” (LS 245). Božja povezanost s ovim svijetom ima dva smjera; naime, Krist je postavši čovjekom “primio u sebe ovaj materijalni svijet”; a kao Uskrsli stanuje “u dubini svakog bića” (LS 221). Jedinstvo i različitost se ne natječu jedno s drugim; štoviše, istodobno rastu u jednakoj mjeri.

Zbog toga što je Bog u Kristu već sad, a ne tek pri završetku svijeta (usp. 1 Kor 15,27f.; LS 36), prisutan “u svemu” (usp. LS 7), nisu samo ljudi slika Božja: svako pojedino stvorenje odražava Božju dobrotu. “Cijeli materijalni univerzum izraz je ljubavi Božje, njegove bezgranične nježnosti prema nama. Tlo, voda, planine – sve je to milovanje Božje” (LS 84). Svako stvorenje je “predmet nježnosti Očeve, kojemu On dodjeljuje mjesto na ovom svijetu. Čak je i kratkotrajni život najnezatnijeg bića objekt njegove ljubavi, i u tih nekoliko sekundi njegovog postojanja On ga okružuje svojom blagonaklonošću “ (LS 77).

Metafora nježnosti opetovano se ponavlja u enciklici *Laudato si*. U pjesničkom jeziku ona upućuje na *emocionalnu* i čuvstvenu dimenziju odnosa između Boga i svijeta. Te dimenzije mogu nadopuniti i upotpuniti racionalna stajališta vjere u stvaranje. Upravo na taj način slika “nježnosti Božje” može ljude potaknuti da preuzmu odgovornost prema svijetu, koja bi bila u skladu s božanskim

¹⁷ Usp. Patriarch Bartholomäus, *Und Gott sah, dass es gut war. Die theologische Sicht der Schöpfung in der orthodoxen Tradition*, Echter-Verlag, Würzburg, 2017. O inicijativi pravoslavnih crkava, kojom se od 1992. slavi „Ekumenski dan stvaranja“ vidi: John Chryssavgis - Bruce W. Foltz (prir.), *Toward an ecology of transfiguration. Orthodox Christian perspectives on environment, nature, and creation*, Fordham University Press, New York, 2013.

stvaralačkim djelovanjem. Govoreći o “Očevoj nježnosti” ili njegovu “milovanju”, Franjo razjašnjava osnovnu dimenziju onoga što bi “ekološka duhovnost” mogla značiti.

Laudato si pokazao se kao dubok i “razborit” tekst: encikliki je u cilju produbiti i usavršiti ljubav prema Bogu, i to na način da praktične posljedice koje proizlaze iz Božje ljubavi objedini sa slikom stvaranja. Konačno, Franjo želi razviti jednu duhovnost stvaranja, koja je dovoljno postojana da potakne trajno djelovanje i zauzimanje politike i društva u korist prirode i čovječanstva.

Kada bismo htjeli sažeti središnje misli enciklike *Laudato si*, mogli bismo reći da:¹⁸

- 1) Papa postaje braniteljem stvorenoga, čiji je opstanak znatno ugrožen ljudskim djelovanjem. Njegova je enciklika poziv na buđenje svima onima koji gledaju samo svoju kratkoročnu korist i sukladno tome neodgovorno postupaju.
- 2) Franjo zahtijeva jednu “ekologiju cjelovitosti”, koja je u stanju prepoznati uzajamnu povezanost različitih globalnih kriza – ekonomske, ekološke i društvene.
- 3) Papa poziva na kontemplativan i razborit pristup stvarnosti. Takav pristup vidi kao alternativu “tehnokratskoj paradigmi” ako je njezin isključivi cilj ovladati prirodom.
- 4) Ljudi su dio svega stvorenoga, ali na temelju toga što im je Bog dao određene sposobnosti, imaju zadatak posvetiti se brizi o svijetu.
- 5) Papa poziva na osobno obraćenje svakog pojedinca koji njeguje duhovnost stvaranja, smatra svijet stvorenjem Božjim, poimajući samog sebe kao dio jedne univerzalne mreže odnosa.

Uska povezanost teologije stvaranja i ekološke etike u enciklici *Laudato si* dosljedan je nastavak pionirskih teoloških nastojanja Drugoga vatikanskog koncila da se shvati duboka povezanost dogme i prakse te da se njihovo jedinstvo predstavi kao osnovna značajka kršćanskog vjerovanja i života. Što se tog tiče, enciklika pape Franje bez sumnje potiče nešto što će imati dalekosežan utjecaj.

¹⁸ Usp. Joan Carrera i Carrera - Llorenç Puig, *Toward an Integral Ecology: The Ethics and Spirituality of »Laudato Si«*, Christianisme i Justícia, Barcelona, 2017.

GOD'S TENDERNESS IN ALL CREATURES:
THE FUNDAMENTAL THOUGHT OF THE ENCYCLICAL
OF POPE FRANCIS "LAUDATO SI"

Summary

Pope Francis' encyclical "*Laudato si'*", published in 2015, is a landmark of contemporary doctrinal teaching on creation. The paper summarizes the basic concepts of the text in seven steps. The starting point is an outline of urgent challenges Christian theology on creation faces at the dawn of 21st century. Against this background, the second step expounds the theological and pastoral objective of the encyclical. Hence, the next step elucidates the relationship between contemporary "signs of the times" and doctrinal teaching in the encyclical. The fourth step outlines the Pope's concept of a comprehensive approach to the outstanding challenges in economy, politics and environment. On this line, the fifth step sketches the Pope's criticism of the so-called "technocratic paradigm". While the sixth step expounds his conception of the fundamental link and universal solidarity of all creatures, the final step exposes the notion of God's "tenderness" which is crucial for the Pope's theological reasoning on creation and his spirituality.

Key words: Pope Francis, encyclical "*Laudato si'*", theology of creation, ecology, economy, poverty